

Jonatan Vinkler

UDK 821.163.6.09:929 Prešeren F.:929 Čelakovský F.L.

Sevnica

France Prešeren in František Ladislav Čelakovský – znaki, razmerja in pomeni

Pričujoče pisanje ima namen zaobseči komunikacijo med Francetom Prešernom (nadalje Preš.) in Františkom Ladislavom Čelakovskim (nadalje Čelak.) ter iz nje izhajajoča razmerja in morebitne vplive. To bi mogli biti vplivi na estetiko Preš. osebnega pesniškega izraza in na ustalitev ter dosledno uresničevanje estetske paradigme snovno in zvrstno izdiferencirane visoke literature za estetsko vzgojenega bralca. Omembe vredno dejstvo je, da se je slovensko receptivno telo takrat šele oblikovalo in da se je omenjena estetska paradigma najbolj razvidno uresničevala skozi prizadevanja Matije Čopa okoli *Krajnske čbelice* in skozi tam objavljene Preš. pesmi. Tako je vplivala na oblikovanje slovenskega receptivnega telesa in tudi prostora, v katerem je kasneje mogla biti in je tudi bila pričakovana ter sprejemana literatura, ki pomeni glede na estetsko usmeritev zgodovinsko nadaljevanje Čop-Preš. estetske paradigme.

Na različne vidike in pomene komunikacije med Preš. in Čelak. so opozorili predvsem Ivan Prijatelj (v veliki sintezi o slovenskem preporodu), Boris Paternu (v monografiji o pesniški tvorbi Fr. Preš.), Dušan Ludvik, Oton Berkopec (v okviru študij, povezanih z vprašanji prešernoslovja) ter Miroslav Kvapil (v študiji o Čelak. in Slovencih),¹ obrobne opombe na to temo pa najdemo tudi drugod. Zadnje slovensko besedilo, ki vsebuje tovrstne reference, je razprava Gregorja Kocijana *Pesnik Prešeren v očeh sodobnikov*,² v češkem jeziku pa je to besedilo Václava Petrboka *Čelakovský a Krajinci, Korutanci a Ilírové s hrabětem Auerspergem* (Praga, 1997).

V pričujočem spisu bo kot eden ključnih uporabljen termin *janzenizem* in ker se zdi, da more biti ta oznaka za poimenovanje omenjene slovenske duhovne smeri dokaj zavajajoča, želim kolikor moči jasno zamejiti pomen, ki ga bo imel termin na tem mestu.

Po Korneliju Jansenu, nizozemskem teologu in začetniku janzenizma, je vsa umetnost, torej tudi literatura, »najmogočnejše orožje za zasmehovanje avtoritete in rušenje prestolov«. Zaradi pietistične narave je janzenizem v svoji izvirni, še ne prirejeni formi nasprotoval umetnosti, ki ni bila zgolj in

¹ Ivan Prijatelj (1952). Duševni profili slovenskih preporoditeljev. V: *Izbrani eseji in razprave Ivana Prijatelja I*. Uredil Anton Slodnjak. Ljubljana: Slovenska matica; Boris Paternu (1976/1977). *France Prešeren in njegovo pesniško delo I-II*. Ljubljana: Mladinska knjiga; Dušan Ludvik (1949). Ozadje Prešernovega pisma Čelakovskemu iz leta 1836. *Slavistična revija* II, 141–151; Oton Berkopec (1961/62). Doneski k literarnim stikom Prešerna in Čopa s Fr. Čelakovskim in Fr. Palackim. *Slavistična revija* XIII, 225–240; Miroslav Kvapil (1984). F. L. Čelakovský a Slovinci. *Slavia, časopis pro slovanskou filologii* 53, 3–4, 278–285; M. Kvapil (1988). Čelakovský a Jihoslované. V: *Práce z dějin slavistiky XI: Slavistický odkaz F. L. Čelakovského*. Uredil Jan Petr. Praha, 121–163.

² Razprava je bila pripravljena za Prešernove dneve januarja 1999 v Kranju in je trenutno v tisku. Razdelek XIV, kjer je prof. Kocijan pregledno pokazal razmerje med Fr. Preš. in češkimi preporoditelji, mi je bil iz rokopisa s podčrtnimi opombami vred pripuščen na vpogled že pred izidom ter mi je bil v veliko pomoč pri orientaciji po gradivu in literaturi. Za ljubeznivost se prof. Kocijanu na tem mestu iskreno zahvaljujem.

samo *ancilla*, in jo zavračal. O slovenskem gibanju, ki se ga poimenuje z janzenizmom, se kaj takega ne more trditi. Zato se vsiljuje vprašanje, kakšen janzenizem, če sploh, je to bil. Gotovo je, da so bili njegovi nosilci v tesni zvezi z nizozemskimi janzenisti (o škofu Karlu Herbersteinu je znano, da si je z nekaterimi tudi dopisoval)³ in da so brali knjige pristašev te smeri. Toda velja tudi, da slovenski janzenisti niso bili proti vsej umetnosti, tudi proti literaturi ne, temveč samo proti nekaterim snovem, ki so veljaven predmet umetniškega snovanja — zlasti so bili proti erotiki. Slednje odgovarja pietistični naravi janzenizma in njegovim naporom prevesti zunanjo, ceremonialno pobožnost v povzdignjeno stanje duha, ponotranjiti torej zunanje, toda takšno ponotranjenje in z njim povezana kontemplacija sta komaj predstavljiva, če subjekt obkrožajo mnogi vznemirjajoči in zato moteči čutni impulzi. Ponotranjiti zunanje torej janzenizmu (tudi) pomeni odpraviti čimveč zgolj čute vznemirjajočih dražljajev, da bi se mogli osredotočiti na svojo duševnost. In kako bi erotično, znotraj tega tudi meseno (poželenje) ne bilo eden izmed teh in takih čute vznemirjajočih elementov.

Boj proti erotičnemu, s katerim so v slovenski literaturi prav gotovo zaznamovana prva tri in nato še vsa nadaljnja desetletja 19. stoletja, pa je mogel izvirati še iz drugega vira. To je bilo kompleksno doživljanje biti in časa, sveta in življenja, ki ga najdemo ponavadi poimenovanega z zbirnim pojmom bidermajer. Bila je to doba ljudi, utrujenih od dionizičnega rajanja duha, kakršnemu je stregel racionalizem, utrujenih tudi od strmoglavih vzletov idej francoske revolucije ter napoleonskih vojn. Po času skrajno dinamičnega, včasih celo kaotičnega dogajanja si je marsikdo znova zaželel opore ter vezi, slednje so se oblikovale v družbenih institucijah, kot so bile vera, družina, domovina in častnost. Duh je v dobi razsvetljenstva prenehal sužnjevati, se izvil stoletnim religioznim okovom in se jel vzpenjati k svojim prvotnim prostranim domovanjem, toda premalo poglobljen si je kaj kmalu strl še ne dovolj utrjene peruti — tako pride odpoved umu kot posledica razočaranja nad njim, tako nastopi brezmiselna, toda tudi moralno ozkosrčna pobožnost. Strogi katolicizem — *rigorizem* — je tako mogel biti psihološki odvod razsvetljenstva in zagadelj eksistenčna forma bidermajerja. Rigorizem je na ostrini pridobil predvsem v 20. letih 19. stoletja, ko je v prvi vrsti individualno versko, toda v psihološki perspektivi kljub temu reaktivno čustvo pograbila in tudi iz(zlo)rabila neduhovna, neverska in brezdušna, toda zato prav nič skropulozna Metternichova restavracijska pisarna, ki je predstavljala in zastopala nadindividualno. Ta si je prizadevala od zgoraj z zakoni državljanu vbiti v glavo uradno zapovedani restavracijski katolicizem, ki si je bil vzel za vodilo: proč z vsemi umovalnimi novotarijami, vse ostani pri starih, blagih, toda uzakonjenih navadah (zlasti preko verskemu čustvu celo posmehujočega se svetovljana Friedricha von Gentza, čigar znani izrek je: »Vse je izgubljeno, ako se zopet ne vzpostavi religij ... Nikdar pa se ne vzpostavi religija kot vera, ako se ne vzpostavi poprej kot državni zakon«). Ivan Prijatelj ugotavlja, da v 20. letih niso postajali vse bolj ostri le janzenisti, temveč tudi liguorijanski redemptoristi in seveda za njimi 1821. ponovno dovoljeni jezuiti, ki jim je pater Klement Maria Hofbauer - Dvořák ravno s svojimi liguorijanskimi redemptoristi pripravil na Dunaju gladko pot.⁴ Rigoristom, ki so utelešali moralno ozkosrčno versko občutenje, je bila seveda erotična tematika nekaj sila neprijetnega, saj je predstavljala dinamičnost, vitalnost pretekle dobe, ki se jima je hotel bidermajer (tudi) skozi rigorizem umakniti.

O slovenskem janzenizmu tedaj lahko rečemo, da je bil bolj strog, na koncu tudi precej tesnosrčen katolicizem, rigorizem, ki pa se je idejno (vsaj pri nekaterih slovenskih nosilcih gibanja) gotovo mogel oplajati tudi pri janzenizmu in njegovih spisih. Naj je bila duhovna podstat janzenistična ali bidermajerska, zunanja forma gibanja je bila enaka — strogo katoliška, rigoristična, povsod kažoča

³ Primerjaj Ivan Prijatelj (1952). Duševni profili slovenskih preporoditeljev. V: *Izbrani eseji in razprave Ivana Prijatelja I*. Uredil Anton Slodnjak. Ljubljana: Slovenska matica, 137.

⁴ Prijatelj, 97–104.

⁵ Kopitar Šafaříku (8. julija 1831): »*Sic franciscani nostros Rigoristas vocant Luterjani ...*« Primerjaj Matija Čop (1983). *Pisma in spisi*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 107.

svoj moralno tesnosrčni obraz. Kadar bo tedaj na naslednjih straneh (zlasti v zvezi s Prijateljevimi raziskavami) omenjen janzenizem, bo s tem mišljen *rigorizem*.⁵

Ker se nameravam kot interpret kolikor mogoče osredotočiti na oformljenje esencialnega modusa razmerja med Čelak. in Preš., ker se torej nameravam osredotočiti na komunikacijo in njeno formo (predvsem pisma), prihajajo v ospredje interpretacijskega kroga naslednja besedila: recenzija Čelak. *Krajnská literatura* ter na podlagi nje nastala korespondenca med Čelak. in Preš. (pisma iz l. 1832/33);⁶ korespondenca med Čelak. in Matijo Čopom, Miho Kastelcem, Stankom Vrazom ter Františkom Palackim, ki informacijsko dopolnjuje korespondenco med Čelak. in Preš.

Med svojim bivanjem l. 1831 v Pragi je Jernej Kopitar češke preporoditeljse seznanil tudi z novostmi iz slovenske literature. Med njimi je bila *Krajnska čbelica* (nadalje KČ), na katero je Kopitar zelo verjetno opozoril Palackega (kako bi sicer ta, če ne bi vedel, za kaj gre, Čelak. spodbudil, naj napiše recenzijo), izpričano pa Čelak.⁷ Palacký je bil Preš. naklonjen: Čelak. je bil spodbudil k pisanju recenzije, bil pa je tudi med češkimi prejemniki Preš. *Poezij* (1848).⁸ Preš. se je Palackega v pismu Čelak. spomnil s spoštovanjem in se mu priporočil,⁹ drugače pa moža nista imela niti pisnih niti kakšnih drugačnih stikov. Preš. je bil torej v precej drugačnem položaju kot Matija Čop, ki se je s Palackim, najbrž ob Kopitarjevem posredovanju, seznanil aprila ali maja 1832 na Dunaju, si z njim tudi dopisoval in iz čigar potencialne korespondence so po ugotovitvah literarnih učenjakov danes ohranjeni le neznatni drobci.¹⁰ Čelak. je spodbudo Palackega vzel resno na znanje in napisal obširno recenzijo prvih treh zvezkov KČ (1830–1832), ki je imela, prevedena v nemščino in recipirana pri slovenskem bralcu, daljnosežne posledice za razvoj slovenske literature. Recenzija je bila naslovljena s *Krajnská literatura* (nadalje KL) in je izšla na straneh 443–454 v četrtem snopiču šestega letnika *Časopisu českého Musem* (nadalje ČČM) za leto 1832. ČČM je bil tedaj pod uredniško taktirko Fr. Palackega, z recenzijo pa je postal Preš. znan tudi češkemu bralcu, vsaj estetsko vzgojenemu recepcijskemu krogu, ki je sprejemal ČČM.

KL je snovno razdeljena na dva dela. Prvi del tvori estetska ocena KČ kot celotnega podjetja ter posameznih besedil. Čelak. *Krajnsko čbelico* po estetski plati včleni v razvojno linijo slovenske literature, ki je po njegovem pot od utilitarnosti k literarnosti. Čelak. izjemni pomen KČ v razvoju slovenske literature izvede iz trditve, da KČ menda nima predhodnikov in vzorov, na katere bi se naslanjala in jih nadaljevala. Iz te njegove sodbe so izvzeti samo Valentin Vodnik, Peter Dajnko in Urban Jarnik, ki so v KL posebej omenjeni in ocenjeni. V zvezi z zgornjo sodbo (po kateri je KČ malodane literarni *deus ex machina*) in dejstvom, da Čelak. nekako ni (z)mogel prisoditi ustreznega pomena uvodnemu programskemu sonetu Mihe Kastelca v I. zvezku KČ, s katerim je KČ povsem ustrezno navezana na starejšo literarno tradicijo — na pesniški almanah *Pisanice od lepeh umetnost* Antona Feliksa Deva —, se zastavlja vprašanje, koliko je Čelak. o predprešernovski pesniški tradiciji sploh vedel. O Valentinu Vodniku se je nekaj malega gotovo mogel poučiti v Dobrovskega *Slovanki* (1814), kjer so v prispevku *Bücheranzeigen* pod podnaslovom *Carniolica* poleg Jerneja Kopitarja, njegove *Grammatik der Slawischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark* in drugih avtorjev omenjene tudi Vodnikove *Pesme za pokušino* (1806) in *Landwehrlieder* (1808). V istem prispevku je omenjen tudi izid ljudske epske pesmi *Pegam* in

⁶ Iz korespondence med Čelak. in Preš. je ohranjenih sedem pisem: tri Fr. Preš. Čelak. (Ljubljana, 14. april 1833; 29. april 1833; 22. avgust 1836) in štiri Čelak. Preš. (Praga, 24. december 1832; 9. maj 1833; 3. avgust 1840; 15. januar 1841). Preš. pisma Čelak. so bila doslej izdana v vsaki reprezentativnejši izdaji njegovih pesmi.

⁷ Primerjaj *Korespondence a zápisky Františka Ladislava Čelakovského I* (1907). Uredil František Bílý. Praha, 286.

⁸ Gregor Kocijan (1999). N. d.

⁹ France Prešeren (1960). *Pesmi in pisma II*. Uredil Anton Slodnjak. Ljubljana: Slovenska matica, 196.

¹⁰ Janko Kos (1986). Predgovor. V: *Pisma Matije Čopa I*. Uredil Anton Slodnjak. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 27.

¹¹ Josef Dobrovský (1818). *Slovanka: Zur Kenntnis der alten und neuen slawischen Literatur, der Sprachkunde nach allen Mundarten, der Geschichte und Alterthümer*. Praga, 234–235.

Lambergar.¹¹ Prav tako se more zdeti, da si je mogel Čelak, kaj malo pomoči s Šafaříkovo *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* (1826), kajti Šafařík je v tem svojem delu in sicer v petem poglavju — *Geschichte der windischen Sprache und Literatur* (§ 33–35) — pisal bolj o zgodovini slovenskega jezika, o kateri se je mogel poučiti iz *Slovanke* (v slednji je bil med drugim natisnjen tudi življenjepis Primoža Trubarja s kratkim očrtom nastanka in razvoja protestantskega slovstva na Slovenskem), kot pa o zgodovini slovenske literature. Iz literature se omenja zopet samo Vodnika in *Pesme za pokušino ter Landwehrlieder*.¹² Da je bila Šafaříkova informacija o slovenski literaturi preskopa za namene njegove knjige, dokazuje recenzija Dobrovskega,¹³ ki kaže posredno tudi to, da Čelak, ni imel prav vzpodbudnih možnosti, da bi si ustvaril celovit pregled nad slovenskim slovstvom — zato mu je manjkal podrobnejši razgled nad barokom in klasicizmom.

Čelak, je o estetskem pomenu *KČ* napisal: »Zato jemljemo kot toliko prijetnejši pojav, kolikor bolj je bil nepričakovan, izid treh zvezkov Kranjske čbelice, ki so zdaj izšli. V njih so samo pesniški sadovi raznih vrst, večinoma izvirmi, in tako po vsebini kakor tudi po jeziku še kar posrečeni izdelki.«¹⁴ Nato sledi ocena Kastelčevih pesmi, ki da jim »sicer ni mogoče odrekati lahkotnosti in raznovrstnosti, vendar pa v njih pogosto pogršamo enotnost misli, jedrnatost in bolj vzvišen vzlet«. Pesniški proizvodi Jakoba Zupana niso »nič drugega kot rimana proza«, Vodnik in Jarnik pa da sta *KČ* »okrasila s sicer redkimi, vendar lepimi pesmimi«.¹⁵

Jedro prvega dela recenzije je panegirik Preš. (kar je v isti sapi tudi že polemika z nasprotno estetsko smerjo), njegovim pesniškim darovom, preko njega pa glede na Preš. estetsko usmeritev tudi novi estetski smeri, kateri je bila Čelak, pohvala Preš. ugledna, mogočna in še kako času primerna apologija: »Zdaj pa nekaj besed o gospodu Prešernu, čigar izvrstna dela dajejo Krajnski čbelici posebno vrednost. Ta mladi pesnik (zdaj mu je približno trideset let), ki ga je narava oskrbela z obilnimi darovi, res zasluži častno dobrodošlico v vrstah slovenskih ... Svojo moč je prekušal v pesmih raznih vrst, v lirskih, elegičnih, satiričnih, v romancah, epigramih in sonetih; in vseh vrstah izpričuje enako spretnost, enako živahnost in ubranost misli. Sicer je pa [...] njegova dikcija čista, jedmata in pristno slovenska, stih tekoč in zvoneč.«¹⁶ Nato sledijo Čelak, prevodi Preš. pesmi: *Slovo od mladosti*, *Hčere svet*, *Soldaška* in sonet *Tak kakor hrepeni oko čolnarja*.

Kot prehod k drugemu delu in uvod vanj je skupaj s Čelak, prozним prevodom objavljen Preš. satirični sonet *O kaši*. V zvezi s slednjim se more na prvi pogled zdeti kaj nenavadno, da Čelak, v recenziji ne omenja *Nove pisarije*. Njegovo pismo Preš. (9. maj 1833) pojasni, v čem je bil problem in kdo ga je rešil: »Ihr Gedicht »Nova pisarija« gefiel mir gleich beim ersten Lesen, allein ich musste es unbeachtet lassen, weil mir dessen nähere Beziehungen nicht bekannt waren. Nun ist es mir klar. Ich danke für 2 Bändchen mit den Varianten ...«¹⁷ Vrata v interpretacijo *Nove pisarije* so mu tako odprle šele nemške in latinske glose, ki mu jih je Preš. napisal v II. zvezek *KČ*¹⁸ in pridal pismu z 29. aprila

¹² Pavel Josef Šafařík (1826). *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*. Ofen, 286. Šafařík je natančnejšo biografsko-bibliografsko informacijo o slovenski literaturi in avtorjih, delujočih po letu 1820, objavil šele 1833., ko je v *ČČM* izšel njegov spis *Přehled nejnovější literatury illyrských Slovanův* (glej Pavel Josef Šafařík (1833). *Literatura viuidických Slovanův* od r. 1820. V: *Přehled nejnovější literatury illyrských Slovanův. Časopis českého Museum VII*, 164–181.).

¹³ Josef Dobrovský (1992). *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten von Paul Joseph Schaffarik*. V: *Dějiny slovanského jazyka a literatury všetkých nářečí*. Košice, 340.

¹⁴ František Ladislav Čelakovský (1832). *Krajnská literatura. Časopis českého Museum VI*, 444.

¹⁵ N. d., 445.

¹⁶ N. d., 445–446.

¹⁷ *Korespondence I*, 311.

¹⁸ Od Preš. Čelak, poslani glosirani izvod II. zvezka *KČ* je pod signaturo 80C183 našel Oton Berkopec v knjižnici Narodnega muzeja v Pragi. Glej Oton Berkopec (1961/62). Doneski k literarnim stikom Prešerna in Čopa s Fr. Čelakovskim in Fr. Palackim. *Slavistična revija XIII*, 226.

1833.¹⁹ Z omenjenimi glosami ob verzih *Nove pisarije* je Preš. izrecno zapisal, na koga je meril s svojimi strelami: na Frana Metelka, Matevža Ravnikarja in Jurija Pavška. Za prešernoslovce so glose dragocene, ker je to edini znani tovrstni Preš. avtograf, kažejo pa tudi, za kako pomembno je Preš. štel, da bi mogel Čelak. *Novo pisarijo* ustrezno razumeti.

Drugi del recenzije je precej ostra polemika s starim pogledom na literaturo kot služabnico pouka, kjer ne manjka zbadljivih besedi na račun »suhoparnih slovničarjev«. Ta polemika se je kazala skozi Čelak. obsodbo slovenskega slovničarskega, v tistem času predvsem v abecednem novatorstvu kažočega se mesianizma. Upoštevatil kaže dejstvo, da v času narodnega preporeda jezik naroda ni bil razumljen le kot strukturiran znakovni sestav za komunikacijo, temveč predvsem kot znak bolj ali manj množične identifikacije. Zato je imela tudi javna polemika o dozdevno izključno jezikoslovnih vprašanjih, tedaj polemika, ki bi imela za svojo ontološko referenco zgolj jezik kot sredstvo komunikacije (ne pa tudi identifikacije!), le izjemoma strokovni značaj.²⁰ Narodni prepored je bil namreč doba, ko se skozi nacionalno družbeno identifikacijo rojevajo novi narodi, ki so v prvi vrsti z jezikom in literaturo zamišljene entitete — narod (in njegov možni, ne pa tudi nujni atribut — država) se najprej konstituira skozi jezik narodove literature. Jezik naroda in literatura sta bila znaka, ki naj bi določen narod narejala za samobitno entiteto. Ker v dobi narodnega preporeda jezik ni bil le znakovni sistem za komunikacijo, temveč tudi, če ne predvsem znak (bolj ali manj množične) družbene identifikacije, se v preporednih polemikah okoli jezika kaže predvsem to, kako si udeleženci polemik glede na lastno politično, versko, estetsko in drugačno usmeritev predstavljajo, da naj jezik predstavlja narod in njegovo podstat. Premišljati o naravi jezika pomeni zanje premišljati o esenci narodne nravi, zato je v preporednih polemikah o jeziku in/ali literaturi eno temeljnih vprašanj naslednje: kaj glede na določeno, z ideologijo, filozofijo, estetiko ... zamejeno pojmovanje narodove biti sodi v jezik in literaturo, oz. s katerimi znaki naj bo v jeziku in literaturi predstavljeno tisto, kar določen narod razločuje od vseh drugih narodnih entitet. Vprašanje, ali Preš. pesmi sodijo v narodno literaturo ali ne, je vprašanje, ali lahko Preš. s pesniškim izrazom svojih snovi in idej predstavlja narodovo podstat. Če ne, kdo naj reprezentira narodovo bit in kakšna naj bo narodova identiteta in identifikacija. O slednjem se je, kakor izhaja iz virov, rigorističnim duhovnikom še kako zdelo vredno prepirati — narodno podstat »pobožnih« Slovencev pač ne more predstavljati nekdo, ki (lahko) abecedo in celo jezik oskruni s pohujšljivo, tedaj rigoristični interpretaciji narodne biti kajpak čisto nič ustrezno poezijo.²¹

V tem delu recenzije je Čelak. beseda, podobno kot Preš. v *Novi pisariji*, usmerjena proti Kopitarjevemu preporednemu programu.²² Kopitar je bil Čelak. gorak po osebni strani, zaradi prepirljivosti in odnosa, ki ga je imel do čeških preporediteljev — v pismu Kastelcu je Čelak. Kopitarja imenoval kar »*Wiener Streithahn*«²³ —, pa tudi idejno sta bila moža na povsem različnih polih. Kopitarjeve nazore je Čelak. tudi zaradi simpatij nasproti Preš. in estetski paradigmi, ki jo je ta zastopal, obsodil takole: »*Moramo priznati, da je jezik naših Slovencev za čuda obilno založen s slovniciami. Kakšna sreča! — Ni kaj, tudi če bi bilo mogoče vso njihovo književnost prešteti na prste ene roke — prava reč! — Slovenci imajo debel ducat slovnici in s tem preobilje branja, ki žlahtni duha in srce!*« pa tudi takole: »*Vendar ne bi želel svetovati, naj se take prenovitve [črkopisa, dodal J. V.] loti kateri od suhoparnih slovničarjev ...*«²⁴

¹⁹ Glej Preš. pismo Čelak. z 29. aprila. 1833; France Prešeren, *Pesmi in pisma II*, 204.

²⁰ Primerjaj Vladimír Macura (1995). *Znamení zrodu*. Praha, 42–60.

²¹ Črkopis kot formalni prenosnik sporočila najbrž ne more biti »oskrunjen« s samim sporočilom, toda zdi se, da v Preš. času vsi niso delili tega mnenja — vsaj njegovi idejni nasprotniki ne. Jožef Burgar je npr. v 10. številki *Illirisches Blatt* (kjer so Metelko in njegovi objavili odgovor na prevod in Čopove opombe h KL) zapisal, da »*naj bi se nova abeceda [metelčica, dodal J. V.] ne oskrunila z nobeno npravstveno spotakljivo pesmijo*«. Glej Anton Slodnjak (1960). Opombe. V: *France Prešeren, Pesmi in pisma II*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 322.

²² Glej Prijatelj, 184–185, 205, 214–215.

²³ *Korespondence II*, 538.

²⁴ Čelakovský, *Krajinská literatura*, 451, 453.

Čelak. je recenzijo Preš. poslal skupaj s svojim prvim pismom (Praga, 24. december 1832; komunikacija med Čelak. in Preš. je potekala v celoti preko poštne proze, kajti moža se nista nikoli srečala), s katerim je navezal s Preš. stik in v katerem je v zvezi s svojo *KL* natančno določil svoj avtorski namen ter opozoril, kako naj bo njegovo recenzijsko besedilo recipirano: ne kot »leere Schmeichlerei«, temveč kot logos, adekvaten spoznavi oz. avtorjevi misli o predmetu; Čelak. je namreč kritiko napisal s »*prepričanjem in veseljem*«. ²⁵ V istem pismu je tudi prosil, da bi mu Prešeren občasno pošiljal poročila o slovenski literarni dejavnosti ter o novostih v hrvaški literaturi, kar pa je slednji prevajal na v tej smeri precej bolj podkovanega Čopa. ²⁶ Osebno mnenje o Preš. kot avtorju je Čelak. izrazil takole: »*Beiliegende paar Bücher bitte als einen kleinen Beweis meiner Hochachtung Ihres schönes Talentes hinnehmen zu wollen.*« ²⁷

Preš. je odgovoril z edinim besedilom, ki je v korespondenci med njim in Čelak. napisano v slovenščini, in pojasnil, kdo je Andrej Smole in kakšen je položaj v zvezi z zbiranjem slovenskih ljudskih pesmi. Izrazil je zlasti skrajno negodovanje nad moralizatorskimi verzifikacijami nabožnih pesmarjev, ki so jih slednji poskušali predstaviti kot pristno ljudsko slovstvo. Takole piše: »*Napis ljudske pesmi (Volkslieder) se mi zdi, je laž, ker niso pesmi med ljudstvom pete, ampak neslane puče [marnje],²⁸ ki bi farji in tercijali (Betbrüder) radi z njimi prave ljudske pesmi odrinili.*« ²⁹ Ta ocena je tipološko primerljiva z estetskim nazorom predromantikov Šafařfka, Kollárja in Čelak., ki jim moralistični rabi udinjajoča se nabožno-vzgojna predelava ljudskih pesmi ni ugajala. ³⁰ Še več, Čelak. je želel v smislu Johanna Gottfrieda Herderja spoznati izvirno ljudsko slovstvo kot odraz narodne specifičnosti, ki je zaradi njenega bistva ne kaže in tudi ni moč »popravlјati« z moralizirajočimi vložki. Kot ugotavlja V. Petrбок, se je Čelak. ljudsko slovstvo kazalo kot take vrste tvornost, ki popolnoma odraža pozitivno podobo konkretne narodne nravi. ³¹ Ljudsko slovstvo je bilo tedaj razumljeno kot esenca individualnosti narodne nravi, iz slednje pa je izšla romantičnonacionalna legitimacija obstoja naroda kot posebne entitete znotraj slovanskega rodu. Narod namreč, ki ima tradicijo duhovne kulture, kar vključuje samobiten jezik, ljudsko slovstvo in literaturo, ima pravico razvijati svoje narodno življenje, ima pravico do narodnostnih, kasneje tudi političnih in gospodarskih zahtev, ima pa tudi pravico obstajati kot samostojna ter samobitna entiteta z vsemi potrebnimi ustanovami.

V istem pismu naletimo tudi na prvo omembo kakega Preš. literarnega projekta Čelak. — omenja se namreč morebitna ponovna izdaja obeh besedil Antona Tomaža Linharta. *Županova Micka* in *Matiček se ženi* sta potem v Preš.-Smoletovi redakciji leta 1840 tudi zares izšla. Preš. Čelak. pošilja

²⁵ Korespondence I, 287.

²⁶ Glej *Pisma Matije Čopa I* (1986). Uredil Anton Slodnjak. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 245.

²⁷ Korespondence I, 286, 287.

²⁸ Anton Slodnjak (1960). Opombe. V: *France Prešeren, Pesmi in pisma II*. Uredil Anton Slodnjak. Ljubljana: Mladinska knjiga, 321.

²⁹ Prešeren, *Pesmi in pisma*, 195. Celovski profesor Matija Ahač (1779–1845) je dal l. 1833 pod svojim imenom na svetlo pesmarico Antona Martina Slomška *Pesne po Štajerskim in Koroškim znane*. S to pesmarico je hotel (podobno kot pred njim s svojim grmenjem proti tem umazanim, poltenim, skratka na vsak način zavrženim ljudskim pesmim že Ahacij Stržinar) doseči, da bi ljudstvo opustilo »*vse nesramne, umazane, klafarske, nespodobne pesni*«. Preš. je svoj *indignatio* nad tovrstnim početjem na umetniški ravni izrazil v epigramu *Ahačlovim pesmim*. Epigram je izšel že 1832. (kot 4. Sršen v II. zvezku *KČ*), ker je Preš. odreagirjal na rokopis antologije, ki ga je poznal preko (cenzorja) Čopa. Prim. Slodnjak, *Opombe*, 297.

³⁰ Šafařfek je o zbirki *Sto ino petdeset posvetnih pesmi ino dve sto ugank med slovenskim narodom na Štajerskem*, ki jo je 1827. pripravil Peter Dajnko, Kollárju napisal tole: »*Dajnko iz Radgone mi je pisal in poslal svoje knjige. Najnovejša med njimi je Sto ino petdeset posvetnih pesmi in dve sto ugank med slovenskim narodom na Štajerskem ... Piše, da je te slovenske ljudske pesmi na ukaz g. ministra Sauraua in po nasvetu Sonnenleitnerja zbiral. V predgovoru pravi, da jih je tudi popravil in predelal, da bi bile lepše. Toda meni se ne zdi, da bi bile to ljudske pesmi ... Vse so rimane in didaktične. O ljubezenskih pesmih, v katerih se naroda um najlepše izkazuje, ni tam ne duha ne sluha — z eno besedo, to je čudna zbirka.*« (16. avgust 1827; Dopolisi Pavla Jos. Šafařfka Janu Kollárovi (1874). *Časopis českého Museum* 48, 296.) Prim. Miroslav Kvapil (1984). F. L. Čelakovský a Slovinci. *Slavia* 53, 3–4, 278.

³¹ Václav Petrбок (1997). Čelakovský a Krajinci, Korutanci a Ilirové s hrabětem Auerspergem. *Souvislosti, revue pro křesťanství a kulturu* 1, 106.

tudi sonet *Apel in čevljar*, ki ga je Preš. naperil proti Kopitarjevemu samovoljnemu in samosilniškemu obnašanju do slovenske literature, do *KČ* in Preš. pesmi, in ga je nameraval natisniti v IV. zvezku *KČ*. Od namere je odstopil ter Čelak. pojasnil, čemu: »[D]a ne bo mogel vsih »Slovanov patriarh« (tako imenovan od Šafařika) tožiti: »nemo propheta in sua patria.«³²

Toda še preden je utegnil Čelak. odgovoriti na Preš. pismo, se je na slovenskem literarnem prizorišču zgodilo dvoje. Najprej je v *Illirisches Blatt*³³ s Čopovim obsežnim, toda slovenskemu bralskemu občestvu še kako primernim dostavkom pospremljen izšel nemški prevod Čelak. recenzije iz ČČM. Prevod ni bil Čopovo delo, kot se občasno še vedno bere, temveč delo v Ljubljani živečega Čeha; Čop je prevod glede na svoje znanje poljščine (!) le korigiral in kasneje poslal Palackemu (in preko njega Čelak.) v dokončni pregled,³⁴ temu pa je nato sledila antikritika z nasprotne idejne in estetske smeri. *KL* je tako s svojimi idejami, apologijo Preš. in njegove estetske paradigme ter včasih ne le s priostrenim, temveč tudi s kaj jedkim izrazom dodobra razburkala stoječe močvirske vode slovenske janzenistične literarne paradigme. V zvezi s Preš. pesmimi je podžgala boj okoli vprašanja, ki se praviloma pojavlja ob besedilih, ki predstavljajo menjavo estetskih paradigem/generacij: ali torej velja uveljavljena estetska paradigma ali delo, ki jo ruši in/ali ustvarja novo paradigmo.

Čopova objava Čelak. recenzije je bila povsem času primerna afirmativna obramba *KČ* in s tem nove estetske smeri. Ta nova smer je zagovarjala načelo, da je literatura zavezana zgolj estetskim kriterijem, ne pa služenju šolski tabli ali križu, če naj se imenuje in je tudi sprejemana kot literatura in ne kot škandalozno »svinjepisje«. Da je bila takšna apologija še kako potrebna, se razkriva v naslednjem Preš. pismu Čelak. (Ljubljana, 29. april 1833), kjer Preš. omenja, da je »omejenost [...] janzenistov našla v [Krajski čbelici] »nравstveno spotakljive pesmi«³⁵ Svojev korespondent napiše tudi, s kakšnimi sredstvi se je janzenistični cenzor Pavšek spraval nad *KČ* in se trudil preprečiti izdajo njenega četrtega zvezka,³⁶ in to predvsem zato, »ker je v pesmih dr. Prešerna še veliko nравstveno spotakljivih mest, ki so cenzorju Čopu menda ušla, in ker je sploh fantazija tega pesnika [tudi zaradi ugledne tuje recenzije Čelakovskega? dodal J. V.] dobila obžalovanja vreden moraličen sunek, ko kljub dobro mišljenemu svarilu dunajskega cenzorja [Kopitarja] ne odneha od svoje najljubše snovi, [...] od svinjanja.«³⁷

Čelak. je duhovno zadržanost in netolerantnost katoliške duhovščine do drugače mislečih poznal že iz svojih gimnazijskih let, ko je bil iz gimnazije v Čeških Budějovicah izključen, ker je bil zasačen pri prebiranju *Postile* Jana Husa. Na tedanjo slovensko dušno majhnost in rovstarstvo se je ozrl iz neprimerno širšega, svetovljanskega in večinoma strpnega praškega meščanskega duhovnega prostora, kjer različnost predstav o enitetah s področja duhovnega v obravnavani dobi ni predstavljala ovire za tvorno, celo prijateljsko sodelovanje. Katoličani Čelak., Josef Krasoslav Chmelenský in Karel Alois Vinařický, ki je bil celo duhovnik, so namreč zmogli mirno in uspešno sodelovati s protestantoma Palackim in Pavlom Jozefom Šafařikom. Zato prav nič ne preseneča,

³² Prešeren, *Pesmi in pisma*, 196.

³³ Pod naslovom *Nuovo discacciamento di lettere inutili; Das ist: Slowenischer ABC-Krieg* v 7. in 8. številki *Illirisches Blatt* (9., 16., in 23. februar 1833). Metelko je antikritiko objavil v 10. številki *Illirisches Blatt*.

³⁴ Primerjaj Kvapil, 281; Kocijan, 26, in Petrбок, 109. V pismu Čopa Palackemu (14. januarja 1833) je o omenjenem najti naslednje mesto: »Dovoljujemo si Vam torej poslati prepis [...] prevoda [Čelakovskega recenzije iz ČČM, dodal J. V.], ki ga je izdelal neki Čeh [!] in sem ga jaz nekoliko popravil (ali pokvaril), s prošnjo, da ga pregledate, izpolnite praznine in zlasti rdeče označena mesta, če bi bilo potrebno, popravite. Morebiti bi bil gospod pl. Čelakovsky sam tako dober in bi vzel ta trud nase, saj utegne biti prav njemu do tega, da nemški bralci njegovega dela ne bodo dobili pred oči preveč spačenege.« *Pisma Matije Čopa I*, 241. Dokončna verzija prevoda, kakršna je potem izšla v *Illirisches Blatt*, je bila vsekakor Čelak. delo. Primerjaj pismo Čopa Čelakovskemu (14. marec 1833), v katerem se Čop Čelak. zahvaljuje za poslani mu prevod. Glej *Pisma Matije Čopa I*, 244.

³⁵ Prešeren, *Pesmi in pisma*, 202.

³⁶ Iz estetskega idejnega boja je nastal tudi cenzurni; glej Boris Paternu (1976). *France Prešeren in njegovo pesniško delo I*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 234–235.

³⁷ Prešeren, *Pesmi in pisma*, 203.

da se je zmožel Čelak. dodobra živeti v Preš. neugodni položaj in da je na sporočeno odreagirala takole: »*Man sollte kaum glauben, dass zu unserer Zeit solche tolle Streiche, wie Sie mittheilen, möglich wären, wenn man sonst mit diesem böartigen u. stupiden Pfarrvolk [podčrtal J. V.] nicht näher bekannt wäre, um aus einzelnen Individuen, die sich auch bei uns u. vielleicht überall vorfinden, auf die ganze Rasse zu schliessen, die vorzüglich da ihr Unwesen treibt, wo ein Volk aus dem Kothe der Unwissenheit herauszuwatzen versucht. Nicht mehr Abderiten, sondern Söhne der Finsterniss muss man sie nennen [podčrtal J. V.]!*«³⁸

Zgornje Pavškovo »svinjanje« je zadevalo Preš. izbiro erotične tematike, konkretno pa verzev iz *Nove pisarije*, ki jih je Preš. za rokopolis II. zvezka *KČ* oblikoval takole: »*Zares bi škoda blo! Zdaj od nedelje! Do druge šestkrat se srce jim vname, / In šega je, kdor pride pred, pred melje.*« Obstajata torej vprašanji: zakaj so Preš. pesmi pri sočasnem slovenskem bralcu naletele na tolikšno nerazumevanje in zato tudi odpor ter kako je bila glede na primarni horizont pričakovanja slovenskega bralskega občestva glede Preš. pesmi recipirana Čelakovskega kritika. Zdi se, da moremo ti vprašanji tvorno razreševati z rekonstrukcijo primarnega horizonta pričakovanja slovenskega bralca v času Preš. ali tik pred njim. K slednji je mogoče pristopiti z ogledom po slovenskih duhovnih razmerjih in razmerah, ki so vladale konec 18. in ob začetku 19. stoletja, ter z določitvijo ciljne publike *KČ*. Tak ogled je *conditio sine qua non* predvsem zaradi tega, ker je imela slovenska književnost do nastanka literature v ožjem pomenu besede³⁹ predvsem verskovzgojni in/ali didaktični značaj. Tako je bilo že po svojem ontološkem bistvu izvedeno bivajoče, tj. formalni odvod določenih duhovnih tokov, ki so nanjo vplivali in jo obvladovali. Ti duhovni tokovi so torej preko literature, ki je bila in ker je bila v teh primerih komaj kaj več kot *ancilla theologiae* ali *ancilla philosophiae*, nesporno oblikovali primarni horizont pričakovanja slovenskega bralca. Pri pregledu teh duhovnih tokov, ki jih je mogoče na Slovenskem ugledati za čas ob koncu 18. in na začetku 19. stoletja, povzemam doslej še ne presežene ugotovitve I. Prijatelja iz njegove sinteze o slovenskem narodnem preporodu *Duševni profili slovenskih prepovediteljev*.

Prijatelj ugotavlja naslednje: razsvetljenstvo s svojim trdnim in izdelanim filozofskim ozadjem umre l. 1819 z Vodnikom in Zoisonom. Poleg predstavnikov jožefinizma (ki pa v slovenski literaturi ni pustil trajnejših sledi) in redovniške smeri, ki je delovala bolj z govorjeno besedo (brez izrazite estetske funkcije), pridigami in bratovščinami, namenjenimi sploh bolj vnanjim formam pobožnosti (npr. Friderik Baraga in njegove družbe oz. bratovščine), je v tedanjem slovenskem prostoru prisoten predvsem rigorizem ali, kot ga imenuje Prijatelj, janzenizem. Slednji je bil po svojem bistvu predvsem versko, toda tudi filozofsko gibanje. Usmerjen je bil k notranjim razlogom vere, k resni soudeležbi duha pri pobožnosti, k ponotranjenju in globokemu dušnemu doživljanju entitet, ki bivajo na področju duhovnega, ter proti zunanji in navzven se kažočim naivnim ljudski pobožnosti, ki se je tedaj razkazovala z raznimi romanji, bratovščinami, procesijami ter kar je še takega cerkvenega pompa in ropota, ki so ga na Slovenskem v obravnavani dobi gojili predvsem frančiškani. Janzenizem je bil pietističen, neposveten in je zato že zaradi svoje narave začel v drugi polovici predmarčne dobe, ko se je tudi na Slovenskem pričela intenzivneje razvijati posvetna literatura, to ovirati. Oviral pa jo je še zlasti zaradi zavrtega in ozkosrčnega obskurantstva njenih nosilcev, ki so bili, kot poudarja Prijatelj, janzenistični epigoni in so menili, da potrebuje slovenski kmet samo molitvenikov (s pomočjo katerih naj se njegova duhovnost ponotrani) ali še kakšno učeno knjigo, »*kak prideluje se krompir najbolji / kakó odpravljajo se ovcam garje, / preganjajo ušivim glavam gnide*«, kot se je temu posmehtil Preš., se pravi utilitarno didaktično literaturo. Prijatelj zapiše takole: »*Tedanji naš kranjski janzenist je bil prejšnjega francoskega janzenista epigon, ki si je bil*

³⁸ *Korespondence I*, 309–310.

³⁹ Proces konstituiranja literature v ožjem smislu se prične z Devovim almanahom *Pisanice od lepeh umetnosti*; vsaj v Devovi pesmi *Občutenje tega serca nad pesmejo od Lenore*, 1781, je razviden; poteka preko Linharta, Vodnika, Primica, Modrinjaka, Vraza in Jarnika ter doseže zenit s Preš. nastopom kot nastopom umetnika, čigar literatura je zavezana zgolj estetskim kriterijem.

ohranil iz visokih duševnih darov svojega prednika edinole kulturno najnesimpatičnejšo svojo lastnost, moralno tesnosrčnost, izpremenivši jo v mrki zelotizem.«⁴⁰

Preš. pesmi, ki jih je bilo moč prebrati v KČ, so bile gotovo vse kaj drugega, kot pa se je bralo v rigorističnih molitvenikih! In tu, se zdi, leži srž problema. Četudi pretežni del bralstva ni ravno delil mnenja rigoristov o Preš. »*nравstveno spotakljivih pesmih*« in »*svinjanju*«, je bil vsaj vplivan od te vrednostne sodbe in zato Preš. pesmi ali sploh ni bral ali pa jih je bral z določenim pričakovanjem. Tako tovrstni bralec gotovo ni bil oni, ki sta z njim računala Preš., še zlasti pa Čop, »*spiritus movens KČ*« kot estetskega projekta. Kateri avtor pa si želi, da ga publika na vso moč kritizira ali sploh ne bere!? Vprašanje je bilo tedaj, kdo naj bi bil bralec KČ in kakšen je bil njegov primarni horizont pričakovanja. Slednji se vedno izoblikuje ob izidu določenega dela, in sicer na podlagi bračevega predrazumevanja literarnih zvrsti, forme in snovi že poznanih del ter na podlagi razmerja med poetičnim in praktičnim jezikom. Pričakovanje namreč usmerja opomenjanje znakov ali bolj ali manj zložitnih znakovnih sistemov (kar pesmi prav gotovo so), torej interpretacijo, v slednji pa korenini vrednostna sodba o recipiranem. Vrednostne sodbe, da so Preš. pesmi »*nравstveno spotakljive*«, lahko pomeni samo eno: del izobraženega bralstva, ki bi mogel imeti ustrezno estetsko vzgojo in ki bi svoje pričakovanje lahko izvedel iz poznavanja sočasne estetike (pri Preš. v pretežnem romantične) in iz predrazumevanja literarnih zvrsti, forme in snovi, torej bralec duhovnik, je zaradi svojega rigorističnega duhovnega diapazona pričakoval slabokrvne in ponižne elegične kantilene na marijansko ali vsaj svetniško temo, dobil pa je polnokrven izraz erotičnih občutij, dobil je duha in izraz, ki je bil povsem primerljiv z razvitimi evropskimi literaturami (z nemško, italijansko, francosko ...). Po drugi strani pa je estetsko ne dovolj vzgojen, toda z rigorizmom neobremenjen bralec pričakoval preprostih vodnikovskih poskočnic, Prešeren pa mu je v KČ ponudil sonet, tercino in oktavo. Čop je zapopadel in meritorno presodil, da potrebuje bralec za ugodno recepcijo Preš. pesmi, ki so bile najbolj razviden reprezentant nove estetske paradigme, poleg ideološke neobremenjenosti tudi določeno predznanje o zvrsteh, formah in tematiki, kar dokazuje tale njegov izrek: »*Videti je torej, da sta tovrstno grajo Prešernovih pesmi večinoma povzročila velika navajenost na verzne oblike, katerim se je Prešeren ognil in mu Čelakovský to šteje v zaslugu, in nepoznanje italijanskih in španskih oblik, ki jih uporablja in ki bi smele biti izobraženim bralcem še toliko manj neznane, ker jih tako pogosto uporabljajo tudi nemški pesniki, zlasti še novejši.*«⁴¹

Zastavlja se torej vprašanje, za katerega bralca gre. Kopitar piše l. 1808 v svojem prvem pismu Dobrovskemu, da so Slovenci »*skoraj sami hlapci in dekle, toda tudi župniki in kaplani*«. ⁴² Če je bilo v tem zapopadeno recepcijsko telo estetsko dovolj vzgojeno (župniki in kaplani), je bilo po večini takšnih duhovnih obzorij, da so mu preprečevale pesmim in avtorju ugodno recepcijo Preš. poezije. Kdo je bil torej ciljni bralec KČ in Preš. pesmi, objavljenih v njej? Ko so tako izločeni »*duhovniki in kaplani ter hlapci in dekle*«, more ostati v razvidu samo še prav ozek krog nastajajočega meščanstva, torej krog, ki ni bil obremenjen z rigorizmom in je premogel celo določeno vednost o estetskem (vsaj kar se tiče nemške literature⁴³ in kulture), potrebno za nastanek primarnega horizonta pričakovanja. Čelak. takšnega bralca v svoji recenziji nakaže posredno, ko govori o »*malem številu bralcev in publike [...], ki se bo množila dan za dnem ob množenju uspeh plodov*

⁴⁰ Ivan Prijatelj, *Duševni profili slovenskih preporoditeljev*, 214. Glej tudi n. d., 136–138, 142–143, 214–215.

⁴¹ Matija Čop, *Pisma in spisi*, 118.

⁴² Vatroslav Jagić (1885). *Briefwechsel zwieschen Dobrovský und Kopitar (1808–1828)*. Berlin, 10.

⁴³ Zavedati se je namreč treba, da je bilo slovensko meščanstvo nemško-slovensko dvojezično vsaj do konca 19. stoletja. Šele 1906. l. se namreč prvič začuti potreba v slovenščino prevesti tako temeljno delo nemške literature, kot je Goethejev *Faust*. Ko je torej 1906. Funtkov prevod prvega dela *Fausta* izšel pri elitni založbi Slovenska matica, je to pravzaprav v kulturnozgodovinskem merilu pokazalo, da slovensko-nemška dvojezičnost ni več čisto samoumevna in da tudi estetsko izkustvo, pridobljeno iz nemške literature, ni več samoumevnost za vse ali vsaj za večino meščanstva, kot je to bilo v Prešernovem času.

razuma in domišljije vaše.«⁴⁴ Čop pa je o tem bralcu in njega naravi spregovoril trikrat povsem neposredno: najprej v pismu Kopitarju (16. maja 1830), nato v dostavku k prevodu Čelak. recenzije in nazadnje še v pismu Čelak. (14. marca 1833), kjer pojasnjuje, zakaj je dostavke napisal ravno s tako perspektivo, kot jih je. V dostavku h *KL* je Čop zapisal tole: »Ker je *Krajnska čbelica* namenjena izobražencem, pa izvira iz tega samo po sebi, da so pomisleki, ki so bili tu pa tam izraženi proti erotični vsebini nekaterih pesmi, ki so v nji, že zato brez podlage, ker bodo bralci, ki niso seznanjeni s tovrstno pesniško frazeologijo, če niso brali pesmi v drugih jezikih, razumeli le prav redke od teh pesmi ...«⁴⁵ Ciljno receptivno telo je torej predstavljal meščanski izobraženec. To ugotovitev potrjuje tudi Čopovo pismo Kopitarju, kjer stoji zapisano, kdo je pretežni odjemalec, torej primarni bralec *KČ*: »Čbelico kupujejo dijaki, uradniki ...«⁴⁶

Nadaljnje vprašanje je, kako je *KL* delovala na meščanskega izobraženca in duhovnika, ali drugače: v kakšnem razmerju je bila do Preš.-Čopove estetske paradigme visoke, le estetskim kriterijem zavezane literature ter kako je tozadevno vplivala na oba tipa bralcev. Recenzija je kot korelat osebe Čelak. delovala predvsem s argumentom avtoritete (*argumentum ad verecundiam* je seveda veljaven, v kolikor je avtoriteta (osebe) pri naslovniku, na katerega argument referira, priznana kot nesporna). Čop je, zavedajoč se avtoritete Čelak. doma, na Češkem, in zavaljo njegovega folklorističnega prizadevanja tudi po celem slovanskem svetu, *KL* v *Illirisches Blatt* uvedel z naslednjo pasajo: »*Zunanje mnenje, ne izzvano ne dogovorjeno*« (da uporabimo Goethejev izraz) *ima že na splošno prednost zaradi svoje sproščenosti; tole pa je pomembnejše še zato, kjer je njegov pisec, gospod František Ladislav Čelakovský ne samo eden najodličnejših zdaj živečih čeških pisateljev* [podčrtal J. V.], *temveč se je po zbirki in prevodih ljudskih pesmi vseh slovanskih rodov, ki so izšli v Pragi v treh zvezkih (1822–1827), pokazalo, da je temeljit poznavalec vseh slovanskih jezikov* [podčrtal J. V.].«⁴⁷

Čelak. avtoriteta pri presojanju reči v zvezi s slovenskim jezikom in literaturo je izšla iz njegove kompetence. Fr. L. Čelakovský je bil prvi Čeh,⁴⁸ ki se je načrtno strokovno ukvarjal s slovensko literaturo, jo kritično vrednotil in prevajal. To njegovo usmeritev je opaziti že v letih 1819/20, ko je po izključitvi iz gimnazije v Čeških Budějovicah slednjo nadaljeval v Linzu. Kakor je napisal Josefu Vlastimilu Kamarýtu, se je od enega svojih koroških sošolcev (na)učil »malce po slovensko gosti«. ⁴⁹ Iz Linza je Kamarýtu tudi poslal dve slovenski ljudski pesmi: *Ti moje dekletce lepa, te jest prosim in Čaj si hodu, čaj si biu*, ki ju je kasneje, to je l. 1822, deloma modernizirani z vzporednim prevodom v češčino uvrstil v prvi zvezek *Slovanskych národních písní*. V drugem zvezku iste zbirke, ki je izšel l. 1827, je objavil pesem *Pegam in Lambergar* (v prevodu *Zpěv o sedání*) — dobil naj bi jo od Dobrovškega ali Jungmanna.⁵⁰ Z omenjeno zbirko ljudskih pesmi vseh slovanskih narodov si je Čelak. doma in na tujem pridobil velik ugled. Čop je to s pridom uporabil, v vsakdanjostni receptivni praksi pa je Čelak. obramba novega na meščanskega izobraženca delovala najbrž tako, kot je o tem napisal Preš.: »*Vaša blagohotna recenzija [je] nekoliko akreditirala naše prizadevanje tudi pri ljudeh, ki nimajo lastne sodbe ...*«⁵¹

⁴⁴ Čelakovský, *Krajnská literatura*, 454.

⁴⁵ Matija Čop, *Pisma in spisi*, 115. »*Naša (po večini janzenistična) duhovščina, ki vendar tvori najodličnejše kranjsko bralstvo, misli, da je vsako pisateljevanje, ki ni naperjeno na kmetove potrebe (in sicer predvsem na duhovne), vsaj nepotrebno, ljubezenska poezija pa skrajno grešna.*« *Pisma Matije Čopa* I, 244, glej tudi pismo Čopa Kopitarju *Pisma Matije Čopa* I, 172–173.

⁴⁶ *Pisma Matije Čopa* I, 172.

⁴⁷ Matija Čop, *Pisma in spisi*, 110.

⁴⁸ Petrboč, 105.

⁴⁹ *Korespondence* I, 26.

⁵⁰ Prim. Kvapil, 278.

⁵¹ Prešeren, *Pesmi in pisma*, 202.

Primarni horizont pričakovanja in z njim povezana vplivnost in zavezujočnost *KL* sta bila pogojena z ugledom Čelak. To dokazuje tudi poskus Jerneja Kopitarja, ki je bil glavni nosilec nekaterih idej, proti katerim se je bojevalo v tej idejni vojni, ki se je navzven sicer kazala predvsem v »gramatičnem kavsanju« in je bila znova raznetena ravno zavoljo *KL*. Kopitar se je na koncu tudi osebno udeležil te, ne prve in ne poslednje slovenske vojne okoli vprašanja, kaj sta narodni jezik in literatura ali kakšna naj bosta. Čopu je očital »[o]betajočemu češkemu pesniku Čelakovskemu razsipno zapeto slavo«⁵² ter poskušal s tem omajati ugled Čelak. kot pesnika in učenjaka ter s tem izničiti težo njegovih sodb o *KČ*, estetskih problemih slovenskega pesništva, o Preš., pa tudi o vprašanih novoga slovenskega črkopisa, ki so bila ravno tedaj precej žgoča in je prepiru okoli njih avtoritativna sodba Čelak. prilila olja na ogenj.⁵³ Čop je avtoriteto Čelak. kot pesnika in učenjaka obranil tako, da je v *Slovenski abecedni vojski 3* (ki je odgovor Kopitarju) citiral recenzijo *Czeskian Antology* Johna Bowringa, ki jo je novembra 1. 1832 v berlinskih *Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik* objavil znameniti učenjak in preporoditelj Jan Evangelista Purkyně. Poleg citata, ki se glasi: »Videti je, da se je avtor [Bowring] [...] zatekel, kakor je mogoče sklepati iz čedne posvetilne pesmi v začetku, predvsem k pomoči vrlega literata in pesnika Čelakovskega, to pa je moralo njegovemu delu postreči z večkratnimi prednostmi, čeprav je pri tem polovičnem inkognitu ostala tudi ta slaba stran, da ni dodal nobene od njegovih izvrstnih pesnitev,«⁵⁴ je Čop v podčrtani opombi prvi (in doslej tudi edini) v slovenski literarni zgodovini podal tudi (po številu vpisov in tehtnosti navedenih del prepričljivo) bibliografijo Čelakovskega.⁵⁵ S temi odločilnimi apologetičnimi argumenti je bila z zavrnitvijo Kopitarja ter obrambo Čelak. in preko njegove avtoritete ter avtoritativne, toda Čopu in Preš. ter njuni estetski usmeritvi naklonjene sodbe obranjena paradigma visoke literature, namenjene izobraženemu, estetsko vzgojenemu bralcu. Tako je bila s porušenjem prejšnje utilitarne verskovzgojne in/ali didaktične paradigme literature dokončno vzpostavljena in tudi obranjena paradigma literature *an sich*, literature, ki je bila zavezana le estetskim kriterijem, ne pa služnosti kakršnikoli filozofiji ali ideologiji. Obranjena je bila paradigma, ki je poslej zavzemala osrednje mesto v slovenskem literarnem ustvarjanju, Čelak. avtoriteta ter meritorna beseda v recenziji *KL* pa sta bila fenomena, ki sta igrala eno pomembnejših vlog pri uničevanju starega in vzpostavljanju novega, tvornejšega vzorca. Njegovim nosilcem se ni bilo treba ne križati ne učiti, da bi mogla njihova tvornost nositi pečat literarnega. S tem je postal Čelak. prispevek h konstituiranju sodobne slovenske literature kažipot, s pomočjo katerega se je slovenska literatura znašla tam, kjer danes je: v idejni, snovni, zvrstni in izrazni razčlenjenosti, ki je modus vsake žive, kot interpretacija in obrat med avtorjem ter bralcem dogajajoče se literature.

Preš. pismo z 22. avgusta 1836, ki je zadnji znani stik Preš. s Čelak., odpira z nekaterimi mesti nadaljnje, ne ravno enostavne interpretacijske probleme. Toda ker se zadevajo pretežno prešernoslovje in ker je njihovi obravnavi namenil obsežno (čeprav mestoma metodološko precej sporno) obdelavo D. Ludvik, na tem mestu opozarjam na razpravo *Ozadje Prešernovega pisma Čelakovskemu iz leta 1836*.

Še nadalje pa ostaja odprto vprašanje tipološke primerjave obeh estetik — Preš. in Čelak. —, kakor tudi njuna umestitev v sočasni evropski literarni kontekst, zlasti v kontekst rojevajočega se češkega in slovenskega romantičnega nacionalizma. V teh obzorjih ostaja nerazrešeno tudi vprašanje ideje slovanstva med Herderjem, Preš., Čelak., slednjega *ohlasy* ter njihovo recepcijo v krogu okoli *KČ*,⁵⁶ kar pa more najti ustrezno obravnavo na drugem mestu.

⁵² Matija Čop, *Pisma in spisi*, 175.

⁵³ Primerjaj Prešeren, *Pesmi in pisma*, 205. Čelakovský je npr. o jeziku in onih, ki naj bi ga gojili, napisal tole: »Takšna jezika izprevrženost in zmršenost nikdar iz samega naroda ne izhajajo, temveč je delo nekaterih nepoklicanih pisalcev, katerim bi bolj nego pero in tinta, vile in motika v roke sodile.« Čelakovský, *Krajinská literatura*, 444.

⁵⁴ Matija Čop, *Pisma in spisi*, 175.

⁵⁵ N. d., 183.

⁵⁶ Pesem *Zapuščena iz Ohlasití písní ruských* je izšla v bloku slovanskih ljudskih pesmi za *Vencem* in *Zapuščeno iz Rokopisa kraljedvorskega*. Prevajalec je bil Miha Kastelic. Glej *Kranjska čbelica* (1834), IV, Ljubljana, 69–70.

Komunikacija med Preš. in Čelak. zaključujeta pismi Čelak. z dne 3. avgusta 1840 in 15. januarja 1841. V zadnjem je Čelak. svojemu z odpisovanjem ne ravno pretirano zavzetemu korespondetu priporočil ruskega slavista Izmajla Ivanoviča Sreznevskega (1812–1880),⁵⁷ ki je nato spomladi l. 1841. v družbi Stanka Vraza pripotoval v Ljubljano.⁵⁸ Med Sreznevskim in Preš. je ob večernih sestankih v gostilni V peklu na Kongresnem trgu vzkliklo prijateljsko čustvo in Prešeren je svojemu ruskemu gostu v spominsko knjigo zapisal napis, povzemajoč slovanski kreda avtorja:

*Si slovénskega rodú,
te ne prašam kam, čemú,
kadar boš prišel domú,
sin neumrjoče Sláve,
spomni bratov se kraj Save!*

Literatura

- František Ladislav Čelakovský (1832). Krajinská literatura. Časopis českého Museum VI, 443–454.
- František Ladislav Čelakovský (1834). Iz oglasa ruskih pesem. Kranjska čbelica IV, 69, 70.
- Korespondence a zápisky Františka Ladislava Čelakovského I–IV (1907–1939). Uredil František Bílý. Praha.
- France Prešeren (1936). Pesnitve, pisma I. Uredil France Kidrič. Ljubljana.
- Fr. Prešeren (1960). Pesmi in pisma II. Uredil Anton Slodnjak. Ljubljana.
- Fr. Prešeren (1982). Poezije. Uredil Anton Slodnjak. Ljubljana.
- Pisma Matije Čopa I (1986). Uredil Anton Slodnjak. Ljubljana.
- Matija Čop (1983). Pisma in spisi. Ljubljana.
- Josef Dobrovský (1818). Slovanka: Zur Kenntnis der alten und neuen slawischen Literatur, der Sprachkunde nach allen Mundarten, der Geschichte und Alterthumer. Prag, 233–235.
- J. Dobrovský (1992). Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten von Paul Joseph Schaffarik. Dějiny slovanského jazyka a literatury všetkých nářečí. Košice.
- Pavel Josef Šafařík (1826). Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten. Ofen, 271–288.
- P. J. Šafařík (1833). Přehled najnovější literatury illyrských Slovenův. Časopis českého Museum VII, 164–181.
- Dopisi Pavla Jos. Šafaříka Janu Kollárovi (1874). Časopis českého Museum 48, 278–299.
- Vatroslav Jagić (1885). Briefwechsel zwieschen Dobrovský und Kopitar (1808–1828). Berlin.
- Matija Murko (1897). Deutsche Einflüsse auf die Anfänge der böhmischen Romantik. Graz.
- Ivan Prijatelj (1952). Duševni profili slovenskih preporoditeljev. Uredil Anton Slodnjak. Izbrani eseji in razprave Ivana Prijatelja I. Ljubljana.
- Boris Paternu (1976/1977). France Prešeren in njegovo pesniško delo I–II. Ljubljana.

Dušan Ludvik (1949). Ozadje Prešernovega pisma Čelakovskemu iz leta 1836. Slavistična revija II, 141–151.

Oton Berkopec (1961/62). Doneski k literarnim stikom Prešerna in Čopa s Fr. Čelakovskim in Fr. Palackim. Slavistična revija XIII, 225–240.

Miroslav Kvapil (1984). F. L. Čelakovský a Slovinci. Slavia, časopis pro slovanskou filologii 53, 3–4, 278–285.

M. Kvapil (1988). Čelakovský a Jihoslované. Uredil Jan Petr. Práce z dějin slavistiky, XI: Slavistický odkaz F. L. Čelakovského. Praha, 121–163.

Vladimír Macura (²1995). Znamení zrodu. Praha.

Jiří Homoláč, Alexandr Stich (1996). Bartoloměj Kopitar a český romantizmus. Jernej Kopitar in njegova doba. Ljubljana, 437–454.

Václav Petrbok (1997). Čelakovský a Krajinci, Korutanci a Ilirové s hrabětem Auerspergem. Souvislosti, revue pro křesťanství a kulturu 1, 105–112.

Gregor Kocijan (1999). Pesnik Prešeren v očeh sodobnikov. Kranj.

Gregor Kocijan (1999). *Posnik Prešeren v očeh sodobnikov*. Kranj: Založba Križevci.

Vladimir Macura (1995). *Žanrenski zbornik*. Trnava: Založba Zveza Slovencev.

Jiří Homolka, Alexander Such (1996). *Baroková Kojan a český romantismus*. Termi: Kojan in njegova doba. Ljubljana: 437–454.

Václav Pětřok (1997). *Čelakovský a krajina, koutanci a život v hrabství Austerpergu*. Souvislosti revue pro literaturu a kulturu 1, 103–112.

M. Kvačil (1988). *Čelakovský a libosvanské a libosvanské*. Uredil Jan Pav. *Pracovník literatury*. XI. slavianský obzor F. I. Čelakovského. Praha, 121–163.

Olga Borková (1991). *Čelakovský a jeho básně*. Praha: Československý ústav pro vědu a kulturu v Praze.

Olga Borková (1991). *Čelakovský a jeho básně*. Praha: Československý ústav pro vědu a kulturu v Praze.

Literatura

František Ladislav Čelakovský (1832). *Krajinská literatura*. *Časopis českého Museum* VI, 443–454.

František Ladislav Čelakovský (1834). *Knihovna rukopisů veselí*. *Krajinská sbírka* IV, 69, 70.

Korošček, A. *Zapisky Františka Ladislava Čelakovského I–IV (1807–1939)*. Uredil František Bily. Praha.

France Prešeren (1936). *Delo*, prva I. Uredil France Kiderl. Ljubljana.

Fr. Prešeren (1964). *Pisma in spisi* II. Uredil Anton Sističnik. Ljubljana.

Fr. Prešeren (1982). *Poezije*. Uredil Anton Sističnik. Ljubljana.

Pisma Matije Čopa (1996). Uredil Anton Sističnik. Ljubljana.

Matilja Čop (1963). *Pisma in spisi*. Ljubljana.

Josef Dobrovský (1818). *Slovanka. Zur Kenntnis der alten und neuer slawischen Literatur, der Sprachkunde nach den Mundarten, der Geschichte und Alterthümer*. Prag, 213–235.

J. J. Prešeren (1972). *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach den Mundarten von Joseph Dobrovsky*. Prag.

Jonatan Vinkler

UDK 821.163.6.09:929 Prešeren F.:929 Čelakovský F.L.

SUMMARY

FRANCE PREŠEREN AND FRANTIŠEK LADISLAV ČELAKOVSKÝ — SIGNS, RELATIONS AND MEANINGS

František Ladislav Čelakovský was the first Czech to study Slovene literature in a systematic way, to evaluate it critically and to translate it. The article analyses his correspondence with Prešeren and his essay *Krajinská literatura* (in *Časopis českého Museum* VI (1832), 443–454). It discusses the reception of Čelakovský's text among Slovene readers and the attitude of *Krajinská literatura* and Čelakovský's aesthetic orientation in it towards

Prešeren's aesthetic paradigm. With this text Čelakovský intervened in Slovene literary production by defending Prešeren's aesthetic orientation and with it the type of Slovene literature that did not pursue a pragmatic goal but wanted only to meet aesthetic criteria and that is today characterised by extensive diversification in ideas, subject-matter, genre and expression.